

Nyelvhasználat és jogtörténet az erdélyi fejedelemség korától 1868-ig

A nyelvek hivatalos használatának jogi szabályozása mintegy két évszázaddal ezelőtt került napirendre Erdélyben. „A nyelv csak az újabb időkben kezdett a törvényhozás figyelmére méltattatni” — írta 1861-ben Dósa Elek jogtudor korszakzáró *Erdélyhoni jogtudomány* című munkájában. A nyelvkérdés fel sem merült, amíg a közélet és a közoktatás nyelve a latin volt, legfeljebb a nemzetközi kapcsolatok terén okozott néha nehézséget. A török hódoltság korában a pasák tolmácsaik útján a megszállt országok nyelvén közölték rendeleteiket. A portára menő erdélyi követek pedig „török diák”-ot alkalmaztak, aki a fejedelem leveleit lefordította, s az állandó és rendkívüli követeknek (kapitihák és internunciusok) a török fővezérrel folytatott tárgyalásain a tolmács szerepét töltötte be.

Erdélyben a törvényhozás nyelve a vajdaság korában a latin volt, de már a fejedelmi korban áttértek a rendek a magyarra. Az első magyar nyelvű törvénycíkket az 1556. március 8-án tartott szászsebesi országgyűlésen hozták. Mint-hogy azonban Izabella királyné nem tudott elég jól magyarul, az országgyűlés egy időre (1565-ig) ismét visszatért a latin nyelvhez. Az erdélyi fejedelemség két törvénykönyve, az *Approbata Constitutiók* (1540—1653) és a *Compilata Constitutiók* (1654—1669) magyar nyelven jelentek meg, amelybe azonban sok magyaros végződésű vagy tiszta latin szó és kifejezés keveredik, sőt itt-ott egész latin mondatok. Mihai Viteazul mint erdélyi fejedelem latin nyelven adta ki rendeleteit.

A fejedelmi hatalom hanyatlása, majd az országgyűlés alárendelése a főkormányzónak a guberniumi korban (1691—1867) bénítóan hatott az alkotmányos életre. A XVIII. század elejétől kezdve az országgyűlésen már jegyzőkönyvet sem vezetnek, a határozatokat rendszerint a főkormányzósági határozatok közé iktatják. Az 1744-től 1848-ig hozott és az úgynevezett *Novellaris Articulusok* közé felvett törvények nyelve ismét a latin — nem a német! —, s csak az utolsó két évben hozottaké a magyar. Az adomány- és kiváltságleveleket, a törvénykezési és egyéb okiratokat is latinul írták.

A törvényhozás nyelve nem érintette a századok folyamán kialakult nyelvhasználatot az önkormányzati testületekben. A szászág, mint 1437 óta a magyar és székely mellett Erdély harmadik hűbéri nemzete, latin nyelven alkotta meg nemzeti statútumát (1583), de belső ügykezelésében a német nyelvet használhatta.

A lakosság nagyobb részét kitevő román nemzet — az *Approbaták* VIII. és IX. címe szerint — „sem statusok közé nem számláltatott, sem vallások nem a recepta religiók közül való”, s így a törvény csak papjaik jogait és kötelességeit

szabályozta. Az 1744:VI. törvénycikk szerint a papok, akik nemességet nyertek, „bár megtartották légyen nyelvüket...“, annak az egyesült nemzetnek a tagjai közé számítottak, melynek földjén fekvőjóságot bírtak. Az első román nyomtatványok és a román nyelv bevezetése az egyházi szláv helyébe azonban már azt bizonyította, hogy ez a nyelv is a leszűkített keretek között utat tör magának. Különösen, amikor olyan képviselőre talál, mint Inocențiu Micu (Clain) unitus püspök az 1732 és 1744 közötti országgyűléseken, aki a nyelvművelést a román iskolahálózat fejlesztésével kívánta szolgálni.

A nyelvhasználati jog fejlődésének ebben az első, *subnacionális* szakaszában tehát nem a tételes törvény, hanem a jogszokássá és szokásjoggá emelkedett gyakorlat szabta meg a holt latin és az élő nemzeti nyelvek használatát.

A német nyelv bevezetése és visszavonása

Az államnyelv kérdését II. József 1784. május 11-én a magyar helytartótanács-hoz intézett rendeletével a felvilágosodás *anacionális* szellemében gondolta szabályozhatónak, amikor kijelentette, hogy a nemzetet nem kormányozhatják holt nyelven. Mivel pedig az országban a magyaron kívül a német, illír (szerb-horvát) és román nyelv is el van terjedve, csak a német lehet a katonai és polgári igazgatás nyelve. A központi hatóságoknál tehát azonnal, a vármegyéknél és a városoknál egy, a törvényszékeknél három év alatt át kell térni a német nyelvre, amelynek ismerete ezentúl valamennyi hivatali állás elfoglalásának feltétele lesz.

Ha eddig a rendi társadalom csak mérsékelten volt nacionalista, a nyelvrendelet az olyan hivatalnokok ellenállásának is nemzeti színezetet adott, akik csak állásukat féltették, és a bevált latin nyelvhez ragaszkodtak. II. József nyelvrendelete, természetesen, azok közé tartozott, amelyeket a „kalapos király“ halála előtt, 1790. január 28-án visszavont, s az 1790—91. évi erdélyi országgyűlés a szász követek hosszas ellenállása után megszavazta az 1791:XXXI. tc.-et „a közügyeknek az erdélyi fejedelemség határain belül magyar nyelven való tárgyalásáról“. Ez visszaállította a *status quo ante*-t azzal a megszorítással, hogy a latin nyelv az udvari, kamarai kiadványokban, a főkormányzói jegyzőkönyvekben és a főhadparancsnokságnál vagy a tartományon kívül folytatandó levelezésekben megmarad. Ez volt az *első nyelvtörvény*, vele a hivatali nyelvhasználat kérdése a törvényhozási tárgyak sorába emelkedett.

A visszavonó rendelet súlyosan érintette a románságot, mert az — a Horea-forradalom leverése ellenére — a rendi kereteket megszüntető II. József alatt Erdély többi népével egyenjogú lett, és nem nemes tagjai is hivatalt viselhettek. A románság jogos elkeseredése és „a jó császárbá“ vetett bizalma jutott kifejezésre abban az 1791. évi felségfolyamodványban, amely később *Supplex Libellus Valachorum* néven vált ismeretessé. Aláírói „az egész erdélyi valach nemzet papsága, nemessége, katonai és polgári rendje“ nevében beszélnek. Érvelésükben a történelmi jog a társadalmi szerződés elméletével, a letelepedés elsőbbségének vitatása a „legnagyobb számú román nemzet“-et megillető jogok demokratikus igényével szövődik össze. Az aláírók elsősorban a románság önálló nemzetként való elismerését, tagjainak egyenjogúságát, a hivatalokban az arányos képviseletet követelik, s csak az ötödik pontban kéri, hogy a románlakta vármegyéknek, székeknek, városi közösségeknek román, a vegyes lakosságúaknak magyar—román és szász—román nevet adjanak (D. Prodan: *Supplex Libellus Valachorum*. Cluj, 1967. 508—509).

II. Lipót leküldte az erdélyi országgyűlésnek a felségfolyamodványt. A karok és rendek négy kérdésre adtak visszautasító, illetve kitérő választ, az ötödikre,

a román elnevezésekre már sor sem került, mert az az önálló román közigazgatási egységek elvetése után tárgyalanná vált. A nyelvkérdés maradt a régiben, a nemzetiségi kérdés szokatlan élességgel merült fel. Ez az, amire id. Wesselényi Miklós híres mondása utal. Az országgyűlés szomszédságában ugyanis tűz ütött ki, a rendek az ablakhoz szaladtak, mire a báró felkiáltott: „Ne azt nézzétek; nagyobb tűz van idebent!”

Nyelvharc és nyelvbéke-kísérletek

Vegyes lakosságú területen, mint a történelmi Erdélyben, a polgári átalakulás nemcsak a gyarmatosító központi hatalommal, hanem egymással is szembeállította a nemzeteket és nemzetiségeket.

A román püspökök mint törvényhozók az 1837—38. és 1841—43. évi országgyűléseken a királyföldi románosság sérelmeit panaszolják, és a *conciuitásért* (a szász városokba való letelepedés, a céhekbe való bejutás jogáért) emelnek szót, amiből a szász rendek ellenkezése miatt semmi sem lesz.

Ugyanezt a két országgyűlést és az 1846—47-ben lezajlott harmadikat a magyar—szász nyelvharc teszi emlékezetessé. A vita Kemény Dénesnek a királyi leirat tárgyalásakor, 1842. január 27-én beterjesztett javaslatával indul. Ez a magyar nyelvet Erdélyben „közállami nyelvvé” óhajtja tenni. A nacionalizmustól duzzadó javaslat csak annyi engedményt tesz, hogy a szászok a törvényhatóságokkal és a dicasteriumokkal latin vagy német nyelven levelezhetnek, iskoláikban német nyelven taníthatnak. A nem magyar ajkú egyházak (a szász lutheránusok kivételével) pedig tíz évi haladékot kapnának a magyar nyelv bevezetésére az egymás közti és a hatóságokkal való levelezésben, az anyanyelvek vezetésében és az iskolai oktatásban. A javaslat megtörik a Schreiber Simon vezette szászok ellenállásán. Szászváros követeinek, akik nem csatlakoznak hozzájuk, városuk visszavonja megbízólevelét (*Az 1841—43. évi országgyűlés jegyzőkönyve.* 116—118).

A nemzeti nyelvek országgyűlési harca közben a latinnak is akadnak pártfogói. Crainic prépost püspöke tudomására hozza, hogy a görög katolikus klérus ragaszkodik a román nyelv, illetve „annak anyja”, a latin használatához.

A holt nyelv és az élő nyelvek használatának bonyolult rendszerét dolgozza ki a később mártírhalált halt Stephan Ludwig Roth, akkor nimeschi evangélikus lelkész, aki a törvényhozásnak nem lévén tagja, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen* című röpiratával szól hozzá a vitához (1842). Javaslatára szerint a törvényeket latinul kell kiadni, s a trón és az ország között is a hivatalos levelezés nyelve a latin legyen. A magyar nyelvet elismeri az országgyűlési tanácskozások kizárólagos nyelveként, a német nyelv kizárólagos használatát pedig fenn akarja tartani a hadseregben és a kincstárnál. Szeretné, ha a törvényeket magyarul és németül is kiadnák, s a hatóságokhoz mindkét nyelven lehetne fordulni. Bár tudja, hogy az ország

legelterjedtebb nyelve a román, e nyelv számára csak a hatósági ügykezelésben (román nyelvű beadványok és válaszok) kér egyenjogúságot a többi nyelvvel. Nem érinti a románság negyedik nemzetként való elismerésének kérdését, de lehetségesnek tartja képviselőit a Szász Egyetemen.

Annak ellenére, hogy a latin nyelvnek nemcsak román és szász oldalon, hanem a magyar konzervatívok körében is voltak hívei, a latin mégis kimaradt a nyelvharcot lezáró 1847. I. tc.-ből. Fél évszázad leforgása alatt tehát a magyar lett Erdélyben az államnyelv, s mellette a német megmaradt régi jogaiban. De a rendi keretek is megmaradtak. A törvény nem terjeszkedik ki a bevett nemzetnek el nem ismert románság nyelvének használatára, bár a magyar nyelvet sem akarja — miként Kemény Dénes javaslata szövege — a görög egyházakban és iskoláikban bevezetni. Magyar lett a törvények, országgyűlési jegyzőkönyvek, hivatalok nyelve, de a törvényeket németre is lefordítják, a szász törvényhatóságok ügyvitelére német nyelven történik, az anyakönyvek vezetésében pedig a helyzet nem változik.

A leghevesebb nyelvi és nemzetiségi harcok idején is, természetesen, vannak, akik messzebb látnak, és a kibontakozás útját keresik. Nemcsak politizáló költők, hanem költői lelkű törvényhozók. Ezen a téren ifj. Wesselényi Miklós nézeteinek fejlődése a legtanulságosabb. 1833-ban még csak azzal a feltétellel akar a jobbágyoknak jussokat adni, ha megtanulnak magyarul (*Balítételekről*. A könyv kiadási helyének București van feltüntetve). Az 1834—35. évi országgyűlés feloszlata, Wesselényi perbe fogása után a reformpolitikus félig vakon írja meg *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című könyvét, s benne a kis népek összefogásáért száll síkra nagyhatalmak ütközőpontján. E munkájában teszi közzé az *első magyar nemzetiségi törvény javaslatát*.

Nem ajánl valami újabb panaceát a nyelvharc okozta friss sebek gyógyítására, hanem erkölcsi elveket szögez le. Erdemes ezeket idézni. „Az idegen ajkúkat — legyenek azok németek, tótok, románok vagy más nyelvet beszélők — anyanyelvük magány s társas körökbeni használatában akadályozni s azokat erőszakkal a magyar nyelv használatára szorítani sem törvényhatóságoknak, sem egyéneknek nem szabad“ (4. szakasz). „Az idegen ajkúkat nyelvükért és fajukért gúnyolni és sérteni, azok ellen ingerelni — akár szóval, akár írásban, avagy tettel történjék is“, éppen úgy tilalmas (5), mint ahogy tilos a magyar nyelv törvényrendelete használatára ellen „bárminő igenleges vagy nemleges merény“ (6).

Amikor pedig már az erdélyi uniót is megszavazták, s 1848 augusztusában Eötvös József előterjeszti a magyar országgyűlés képviselőházában az elemi oktatási törvény javaslatát, mely a magyar nyelvet tantárgyként kívánja bevezetni minden iskolában, a vak Wesselényi a felsőházba nyújt be javaslatot „a román ajkúak ügyében“. A románokat és magyarokat „természetes szövetséges“-nek mondja, a két román egyház számára önkormányzatot, a nyelvhasználat terén egyenjogúságot kíván (*Az 1848. évi országgyűlés irományai*. 51. szám). Ha e javaslatok a 48. évi események mellett el is maradnak, azt a végpontot mutatják, ahova a főnemesség leghaladóbb képviselői a forradalom tövében el tudtak jutni.

Nem kevésbé jellemző Ioan Dragoşnak, Belényes képviselőjének kilencszakaszos javaslata, amelyet a magyar országgyűlés képviselőházába nyújtott be 1848-ban a román nyelv használatának tárgyában. Dragoş szerint is a két nemzet egymásnak „természetes frigyese“, s e frigy arra kötelez, hogy a román nyelvet az egyházakban, iskolákban, a törvényhatóságok, a jegyzőkönyvek, szerződések, törvények és rendeletek szövegében egyaránt használják. Természetesen ebből a javaslatból sem lett törvény.

Wesselényi és Dragoş törvényjavaslatai a pesti országgyűléshez szoltak és ott is kerültek sülylesztöbe. Az erdélyi országgyűlésen akkor már a nyelvhasználat kérdése a Magyarországgal való egyesülés függvénye lett, amely ellen a balázsfalvi nagygyűlés 1848. május 15-én foglalt állást, de amelyet az országgyűlés Kolozsvárt május 30-án mégis megszavazott.

A balázsfalvi határozat — August Treboniu Laurian olvasta fel, Simion Bărnuţiu sugalmazta — tizenhat pontja közül kettő foglalkozik a nyelvhasználat kérdésével. Az első, a legfontosabb, a *Supplex Libellus Valachorumban* kifejtett elveket magasabb szinten ismétli meg, s a román nemzet politikai elismerésének, függetlenségének, az országgyűlésen és az államigazgatásban való számarány szerinti képviselésének követelése mellett azt is megkívánja, hogy a román nyelv használata minden, a román nemzetet érintő ügyben, mind a törvényhozás, mind a közigazgatás terén biztosíttassék. A 13. pont minden fokú és fajú román iskolák létesítését igényli az állam költségén. A nyelvhasználatot közvetve érinti az egyházakra vonatkozó 2. és a közszabadságokra (szólás-, sajtó-, gyülekezési szabadság) vonatkozó 7—9. pont (Victor Chereşteşiu: *Adunarea Naţională de la Blaj*. 1966. 444—466).

A „Magyarország és Erdély eggyé alakulásáról“ szóló 1848.I. tc. csak a „nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélküli“ jogegyenlőséget mondta ki a hon minden lakosára nézve, s ezeknek törvénybe foglalását egy huszonnégy tagú bizottságra bízta, amelyben a szász tagok közül Goos Károly, a románok közül Timoteiu Cipariu volt a hangadó. A szászok történelmileg kialakult önkormányzatukhoz ragaszkodtak, amit a bizottság némi korlátozással el is fogadott, a nyelvhasználat terén pedig a szász vezetők tetszésére bízta, hogy belügyeikben a német nyelvet használják. Csak azt kötötte ki: a szász egyházi és világi hatóságoknak az ország törvényhatóságaival és más egyházakkal magyarul kell levelezniük.

A román kérdés több vitára adott alkalmat, amíg végül is a bizottság — az egyházi kérdések kivételével, amelyeket külön törvény volt hivatva szabályozni — kevés módosítással elfogadta Cipariu tervezetét. Így született meg az 1848:XXI. tc. javaslata „a román nemzet polgári jogainak egyenlőség alapjani biztosításáról“. A javaslat elismeri a románok nyelvhasználati jogát templomaikban, egyházi igazgatásukban és iskoláikban; a közigazgatási önkormányzati szervezetekben ott, ahol jelentékeny számban vannak képviselve, valamint a román községekben. Az országos törvényeket és rendeleteket román nyelven is közzé kell tenni; a román határország vezényleti nyelveképpen a román is használható. A megyegyűlésekbe magyarul nem tudók is megválaszthatók. (Ezt azért kellett kimondani, mert a passzív választójogot a magyarországi 1848:V. tc. 36.§-a — igaz, hogy csak az országgyűlési követekre vonatkozóan — a magyar nyelvtudáshoz kötötte.) A törvényszékek mellé a román ajkú szegény nép ügyének vitelére román ajkú ügynököket fognak kinevezni, a nyomozó bizottságokba románokat is fognak felvenni. A nevelést illetően az állam a románok számára elemi iskolákat, felsőbb tanodákat és tanítóképzőket, a magyar egyetemeken pedig román nyelvi és irodalmi tanszékeket fog felállítani (Márki Sándor: *Az erdélyi unió bizottság. Budapesti Szemle*, 1898. 354—357).

A románok nyelvhasználatának kérdését első ízben részletekbe menően szabályozó javaslatot az unió-bizottság szeptember 27-i ülésén fogadta el. Elötte két nappal már a második balázsfalvi gyűlés kimondta, hogy nem ismeri el az uniót és a felelős magyar kormányt, s új erdélyi országgyűlés összehívását kívánja a

románság számarány szerinti képviselésével. Utána egy nappal Pesten meggyilkolták Lamberg Ferenc osztrák katonai parancsnokot. A nyelvhasználat kérdései eltörpültek a kibontakozó forradalmi események mellett.

A „békekötési terv“ és a „kisebb nemzetiségekről“ szóló törvény

A nyelvkérdés a szabadságharc utolsó szakaszában került ismét napirendre, amikor a magyar országgyűlés Szegedre menekült, s ott 1849. július 21-én Szemere Bertalan miniszterelnök és belügyminiszter beterjesztette a „kisebb nemzetiségekről“ szóló törvényjavaslatot (a továbbiakban KNT). A javaslat a legtöbb hasonlóságot az erdélyi román felkelők s a magyar kormány között közvetítő Nicolae Bălcescu és Kossuth Lajos magyar kormányzó elnök megegyezésével mutatja. Az irodalom *projet de pacification*, békekötési terv (a továbbiakban BKT) néven ismeri. A KNT a BKT egyes pontjait emeli törvényerőre (*Istoria României* IV. 164).

A BKT 15, a KNT 16 szakaszt tartalmaz. Mindkettő a nyelvhasználat, az egyházi önkormányzat és a hivatalviselés kérdéseit tárgyalja. Ami a nyelvhasználatot illeti, elvként szögeznek le, hogy a megyei igazgatásban a többség nyelve irányadó (BKT 3. §, KNT 3. §; utóbbi ezt az elvet a községi gyűlésekre külön is kimondja a 2.§-ban); ugyanitt a jegyzőkönyveket két nyelven vezetik (BKT 4. §, KNT 3. §). A románok részére felállítandó iskolák tanítási nyelve a román (BKT 5. §, KNT 6. §; utóbbi ezt a jogot az elemi iskolákra korlátozza); a bíróságok előtt a román többségű megyékben a román nyelv használható (BKT 6. §, KNT 4. §). Az állampolgárok anyanyelvükön nyújthatnak be kérvényeket a hatóságokhoz (BKT 7. §, KNT 8. §), a nemzetőrség vezénylési nyelve a román többségű megyékben (BKT 14. §), illetve községekben (KNT 5. §) a román.

Az eltérés a BKT és a KNT között a nyelvhasználat viszonylatában mindössze annyi, hogy az előbbi a románokra vonatkozóan fogalmazza meg a jogokat, az utóbbi pedig valamennyi nemzetiségre kiterjeszti. A KNT 1.§-a még azt az általános rendelkezést is tartalmazza, hogy a hivatalos nyelv a magyar marad. A terminológiában ott van újítás, hogy a BKT 1. §-a hivatalos használatba veszi az „oláhok“ helyett a „románok“ elnevezést. Erdemben pedig a KNT 15.§-a a román sérelmek orvoslását ígéri.

A KNT Szemere Bertalannak, a második felelős magyar kormány elnökének nevéhez fűződik, aki azt az országgyűlés elé terjesztette s a magyar nacionalista túlzókkal szemben megvédte. Azt is feljegyezték, hogy a javaslatot előzőleg Kossuth dolgozta át és pártfogolta. A BKT viszont a maga egészében Bălcescunak, a havasalföldi 48-as forradalom volt vezérének munkája. A kettőt úgy tekinthetjük, mint a román—magyar együttélésnek egy adott történelmi pillanatban alkotott, mindkét fél legdemokratikusabb törekvéseit kifejező zsinórmértékét, Bălcescu és Kossuth platformját, amelyen népeiknek a zarnokság elleni harcban egyesülniük... kellett volna.

Maga a KNT többféle elbírálásban részesült. A nemzetiségek egyes nacionalista vezetői szerint a törvényt a magyar országgyűlés azzal a szándékkal hozta, hogy ha már a szabadságharcot elvesztették, legalább kellemetlen örökséget hagyjanak hátra a győztes Ausztriának, amire a nemzetiségek mint jogalapra hivatkozhatnak. Ez a magyarázat azért nem helytálló, mert az 1849. március 4-én kiadott olmützi osztrák alkotmány (Stephan Ludwig Roth ebben bízott!) a KNT-ben foglalt jogok nagy részét már azelőtt megígérte a nemzetiségeknek, sőt a

területi önkormányzat irányában is elkötelezte magát. Bălcescu azonban jól tudta, hogy egy centralista és autokratikus rendszerben ezek a jogok papíron maradnak, s ezért tárgyalt a magyar forradalom vezetőivel.

A magyar nacionalisták azt hozták fel a KNT ellen, hogy igen sokat adott a nemzetiségeknek, és így előkészítette az állam felbomlását, amire azonban már nem lehetett ideje, mert a cári hadsereg június 18-án tört be Erdélybe. Ami azt a kifogást illeti, hogy ha előbb hozzák, akkor sem elégítette volna ki a nemzetiségeket, az az igazságnak egy darabját tartalmazza ugyan, mert a nemzetiségi mozgalmakban, miként a magyar szabadságharcban is, egymás mellett küzdöttek haladó és reakciós, forradalmi és sovíniszta erők. Az is kétségtelen viszont, hogy ha a törvény már 1848 tavaszán létrejön, a nemzetiségeknek kevesebb okuk lett volna arra, hogy jogaik védelmét Bécsben keressék (*Istoria României* IV. 165).

Így is a BKT-n alapuló KNT — s ez az összehasonlító jogtudomány megállapítása — az első, nemzetiségi jogokat védő törvény Közép-Európában egy olyan korban, amikor a kisebb népek jogvédelme az állam keretében ismeretlen fogalom volt.

A nyelvek egyenjogúsítása a szebeni országgyűlésen

A BKT és a KNT nem vetette fel azt a kérdést, hogyan viszonyulnak a nemzetiségek a magyar nemzethez. De amikor a BKT románokról beszélt és számukra jogokat biztosított, akkor hallgatólagosan elismerte, hogy itt nemcsak szétosztan élő egyénekről, hanem nemzetiségi közösségről, kollektív jogalanyról van szó. Máskülönb azoknak a rendelkezéseknek sem volna értelmük, amelyek szerint román többségű vármegyékben a megyegyűlések román nyelven folytathatók, s a jegyzőkönyv is románul vezethető. Maga Bălcescu írta még a tárgyalások idején: „Az egyéni szabadság nem elegendő... a nemzetek nemzeti szabadságra vágnak“ (*Istoria României*. IV. 152). Hogy Kossuth is utólag így gondolta az emigrációban, az kiderül az 1851-ben, törökországi emigrációja idején kidolgozott „kütahiai alkotmányterv“-éből, amelyben a nemzetiségek számára a protestáns egyházak szervezéséhez hasonló „nemzeti egyetemet“ (egyetemes szervezetet) ígért (Irányi, Daniel — Chassin, Louis: *Histoire politique de la Révolution de Hongrie*. Paris, II. 365—398).

A románság nemzetként való elismerésének demokratikus követelését *expressis verbis* mégsem a magyar forradalom teljesítette, hanem az osztrák abszolutizmus alatt összehívott nagyszzebeni országgyűlés. A Habsburg-monarchia ugyanis olasz földön elszenvedett vereségei után kénytelen volt az 1860. októberi diplomával és az 1861. februári pátenssel lazítani a diktatúrán, előbb Pesten országgyűlést összehívni, majd ennek kudarca után a románság megnyerése érdekében tenni lépéseket. A nagyszzebeni országgyűlés 1863. július 1-én ült össze. Mivel az új választási cenzus alapján (a királyi hivatalosokkal együtt) 57 román, 54 magyar és 43 szász követ jutott mandátumhoz, a választott magyar követek távol tartották magukat az országgyűléstől, s így ott az ő részvételük nélkül szavaztak meg két fontos törvényt. Az egyik „a román nemzet és vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről“ szól, a másik „a három országos nyelv használatáról a közhivatali közlekedésben“. Mindkettőnek a javaslata Bécsben készült, s a román követeléseket (Andrei Șaguna előterjesztése alapján) — a külön nemzeti terület kivételével — mind teljesítette.

Miután az első törvény a román nemzetet az erdélyi alkotmány értelmében elismert három nemzettel egyenjogúnak mondja, a másik törvény csak technikai

rendeleteket tartalmaz a magyar, német és román nyelv egyenjogú használatára vonatkozóan a közigazgatási és bírói hatóságok előtt, az iskolákban és az egyházi anyakönyvek vezetésében. A hivatalok ügykezelésének nyelvét a felek határozzák meg, mert amilyen nyelven terjesztik elő beadványaikat (3.§), olyan nyelven kell választ kapniuk mind a közigazgatási hatóságoktól (5.§), mind a bíróságoktól (6.§), ahol különben a tárgyalás a felek anyanyelvén folyik (7. és 9. §§). Könnyebben végrehajtható rendelkezés az, mely szerint a városi és vidéki községekben és törvényhatóságokban (11. és 16.§§) azok képvisellete határozza meg az ügyek „belkezelési nyelvét“. A felsőbb hatóságoknak is ezen a nyelven kell a községekhez és törvényhatóságokhoz fordulniuk (13.§). A törvény csak a törvényhatóságok számára mondja ki, hogy azoknak a császári és királyi katonai hatóságokkal való érintkezésben lehetőleg a német nyelvet kell használniuk (15.§). A közoktatás valamennyi fokán az iskolafenntartó határozza meg a tanítás nyelvét (18.§), az egyházi anyakönyvek pedig a három közül bármelyikben vezethetők (19.§).

A három országos nyelv használatáról szóló törvény valóban messzemenően mintegy svájci mintára szabályozza ezt a sokat vitatott kérdést. A községek és törvényhatóságok ügykezelési nyelvének megállapításakor a többségi elvből indul ki, s ezt korrigálják azok a rendelkezései, amelyek szerint az egyén anyanyelvén kérvényezhet és igényelheti a választ. E törvény a községek és törvényhatóságok területén kisebbségben élő nemzetiség egyénei számára biztosítja anyanyelvük hivatalos használatát. A rendelkezések természetesen csak akkor vihetők át a gyakorlatba, ha a tisztviselői és bírói kar egyformán ismeri a három nyelvet, vagy ha mindenütt tolmácsokat alkalmaznak, ami nehézségeket okozott volna, ha a törvényt egyáltalán végrehajjták. Erre azonban nem került sor, mert Ausztria a Poroszországtól elszenvedett katonai vereség után ismét Magyarországgal kényserült egyezkedni.

Politikai nemzet és nemzetiségi egyenjogúság

Az osztrák—magyar kiegyezéssel kapcsolatos 1867. és 1868. évi törvények közül egyik utolsó „a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában“ hozott 1868:XLIV. tc. volt. A törvény címe nem fejezi ki pontosan annak tartalmát; 29 §-a közül ugyanis 25 a nyelvhasználatról („az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatáról“) szól, a 26.§ vegyes rendelkezéseket tartalmaz (az iskolafenntartóra és a magániskolák nyelvhasználatára vonatkozóan), a 27.§ a hivatalviselésben mondja ki az egyenjogúságot, az utolsó két szakasz pedig az ellenkező rendelkezések semmissége (28.§), illetve a törvény területi hatályáról (29.§, Horvát-, Szlavón- és Dalmátországra nem terjed ki) intézkedik. Az 1868:XLIV. tc. tehát lényegében a nemzetiségi egyenjogúságot a nemzetiségi nyelvek használatára korlátozza. Ismét nyelvtörvénnyel állunk hát szemben, amely a dualizmus korában mindvégig érvényben volt, Erdélyre is kiterjedt. Más kérdés az, hogyan hajtották vagy nem hajtották végre.

A törvény meghozatalát hosszas bizottsági tárgyalások előzték meg. A törvényjavaslat előkészítésére kiküldött bizottsághoz öt javaslat érkezett be a nemzetiségi képviselők részéről, egyet maga a bizottság készített, vele szemben a bizottság három nemzetiségi tagja — köztük Anton Mocioni — különvéleményt jelentett be. Így a magyar képviselőház 1868. november 24-i ülésén Kéthelyi József végeredményben a bizottság többségi javaslatát terjesztette be, amely Eötvös József szellemi irányítása alatt készült (*Az 1865—68. évi országgyűlés irományai*. II. es VI. kötet). A javaslathoz elsőnek Deák Ferenc szólt hozzá, s azt indítványozta,

hogy egészítsék ki az „oszthatatlan, egységes magyar nemzet“ fogalmának meghatározásával, amelynek „a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozék is, egyenjogú tagja“. Ezzel a távolság még inkább megnőtt a többségi és a kisebbségi javaslat között. S mivel maga a nyelvhasználat szabályozása csak a bevezető rész után következett, a vita ezután majdnem kizárólag az elvi kérdés, a „politikai nemzet“ fogalma körül forgott, háttérbe szorítva a tulajdonképpeni tárgyat, a nyelvek hivatalos használatát.

A Deák—Eötvös-féle javaslat az egységes, oszthatatlan, a nemzetiségek egyedeit is magába foglaló „magyar nemzet“ fikciójából indul ki, s az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatát csak annyiban szabályozza, „amennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik“. A nemzetiségi képviselők kisebbségi javaslata abból indul ki, hogy Magyarország (Erdélyt is beleértve) történeti országos népei, a magyarok, románok, szerbek, szlovákok, rutének és németek egyenjogú országos nemzeteknek ismertetnek el, s ezért az ország keretén belül nemzeti és nyelvi tekintetben teljes egyenjogúság illeti meg őket. A többségi javaslat tehát az állam egységét veszi kiindulópontjának, és a nemzetiségek (nyelvi) jogait csak odáig terjeszti, amíg az állam egységével nem kerülnek ellentétbe. A kisebbségi javaslat viszont a nyelvi és nemzeti egyenjogúság elvéből indul ki, és csak annyi engedményt tesz, hogy ennek az egyenjogúságnak az állam politikai egysége szab határt. Ebből következik, hogy a többségi javaslat nem ismeri el a nemzetiségeket korporatív jogokkal rendelkező zárt politikai egységeknek, a kisebbségi javaslat viszont a történelmi múlttal rendelkező népeket közjogi jogalanyoknak minősíti, és az országot ennek megfelelően kívánja kerületekre osztani. A többségi javaslat tehát az állampolgárok *egyéni* szabadságának és egyenjogúságának alapján áll, a kisebbségi javaslat pedig a *nép* csoportok szabadságából és egyenlőségéből indul ki. A nemzeti centralizmus és a nemzetiségi föderáció elvei ütköztek össze egymással.

A vita négy napig tartott. Az erdélyi választókerületek képviselői nem vettek részt benne, mert a király még nem hagyta jóvá az Erdély uniójáról szóló törvényt. A magyarországi románok képviselőinek többsége a *Supplex Libellus Valachorum*-ból és a balázsfalvi határozatokból kiindulva (Aloisiu Vlad) a nemzeti egyenjogúságot a demokrácia feltételének mondta (Vichentie Babeş), sőt utaltak arra, hogy a dualizmusnak föderalizmussá kell átalakulnia (Alexandru Roman), és Dáko-Románia távlatát is felcsillantották (Ilie Măcelariu). A vitát, természetesen, nem az érvek súlya, hanem a parlamenti többség döntötte el. A képviselőház 267 szavazattal 24 ellenében a Deák—Eötvös-féle javaslatot fogadta el. Utána Alexandru Mocioni nyilatkozatot olvasott fel, mely szerint „az az alapelv, mely e javaslatban foglaltatik, az én és elvtársaim legbenső meggyőződésével ellentétben áll“, s ezért — úgymond — a további vitában nem vesznek részt (*Napló* XI. 175). Hasonló nyilatkozatot tett Miletics Szvetozár a szerb képviselők nevében. Így aztán a részletes vitában csak néhány el nem távozó román képviselő vett részt, a felsőházi vita során pedig Iosif Pop-Silaghi nagyváradi püspök fogadta el a többségi javaslatot. A két ház minden lényeges változtatás nélkül szavazta meg, fél évszázadra elvetve egy újabb nyelvharc, a román nyelv közösségi érvényesítéséért folyó küzdelem magvát.

Mikó Imre